

ניהול בטיחות ובריאות בתעסוקה מסמך עמדה של המוסד למניעת תאונות ומחלות מקצוע, צרפת

ניהול הבטיחות והבריאות בעבודה (בב"ת) הוא חלק ממערכת ניהול כוללת שמטרתה להקל על ניהול הסיכונים הקשורים בפעילות הארגון. המסמך שלפניכם מתאר את המצב ומסכם את הבעיות הקיימות בנושא בצרפת והוא מייצג את עמדתו של 'המוסד למניעת תאונות ומחלות מקצוע' - ארגון הגג של המוסדות הלאומיים בצרפת, העוסקים במניעת תאונות ומחלות מקצוע ובביטוח נפגעים

המוסד למניעת תאונות ומחלות המקצוע הוא ארגון הגג הצרפתי של הארגונים/המוסדות הלאומיים, העוסקים במניעת תאונות עבודה ומחלות מקצוע ומורכב מהארגונים הבאים:

- הנהלת הסיכונים המקצועיים (DRP), השייכת ל-CNAMTS;
- המוסד הלאומי למחקר ולבטיחות (INRS);
- הקופות האזוריות (16 קופות) לביטוח נפגעי עבודה (CRAM) ו-4 קופות כלליות של הביטוח הלאומי (CGSS);
- EUROGIP.

העיסוק בנושא ניהול הבטיחות והבריאות, שהחל בשנת 1996*, מעורר מחלוקת בעולם התקינה, והפך למוקד של פעילות מסחרית, הולכת ומתרחבת, ע"י ארגונים העוסקים ביעוץ ובהתעדה. גם העיתונות טיפלה בנושא במאמרים רבים. האיגודים המקצועיים התנגדו, ועדיין מתנגדים, לתקינה או להתעדה מכל סוג שהוא בתחומי הבטיחות והבריאות בעבודה. ההתנגדות הזאת היא אחת הסיבות לכך שלא קיים תקן של הארגון הבינלאומי לתקינה (ISO) בנושאים אלה.

במה מדובר?

עולם העבודה משתנה: תנאי העבודה משתנים כל הזמן, שיטות העבודה הופכות מסובכות מיום ליום, הסיכונים משתנים וסוגים חדשים של סיכונים צצים חדשות לבקרים. כל אלה הובילו לצורך ביצירת גישה חדשה לנושאי הבטיחות והבריאות בעבודה (בב"ת), ואת ההכרח לדאוג שניהול הבטיחות והבריאות יהווה חלק בלתי נפרד מהניהול הכולל של כל ארגון. יש צורך לקבוע שיטות שתאפשרנה לארגונים להפעיל נוהל פנימי, אשר באמצעותו יהיה ניתן להגן ביעילות על האנשים ועל הנכסים. השיטות הללו אמורות לתרגם את העקרונות למערכים מעשיים של מניעת תאונות ומחלות מקצוע, המותאמים לכל ארגון.

המושג "ניהול הבטיחות והבריאות בעבודה" כולל, לאמיתו של דבר, מספר תפיסות שונות אשר רצוי להבחין ביניהן:

- הקמה והפעלה של מערך לניהול הבטיחות והבריאות בעבודה שעושה הנהלת הארגון/החברה;
 - פרסום חוקים ותקנות בנושאי לניהול הבטיחות והבריאות בעבודה;
 - התעדה של ארגונים לנושא "הבטיחות והבריאות בעבודה".
- ארגוני התקינה וההתעדה פירסמו, מאז שנת 1996, מאמרים ומסמכים רבים בנוגע לתפיסות השונות. המסמכים הכתובים מתבססים, בדרך כלל, על השיטות ו/או הנהלים הקיימים בעולם בנושא ניהול האיכות והסביבה.

החשיבה והעשייה בצרפת

הקמה והפעלה, התנדבותית, של מערכת לניהול הבטיחות ובריאות בתעסוקה, על ידי ארגונים

הקמה והפעלה של מערכת כזאת היא איתנות לרצונו של הארגון "לקחת את עצמו בידים" - כלומר: לקחת על עצמו את האחריות בכל מה שנוגע למניעה יעילה של תאונות ומחלות מקצוע. היוזמה נוגעת בד"כ לארגונים גדולים והיא רלוונטית פחות בחברות קטנות. לעתים קרובות, הנוהל מלווה את/עוקב אחרי הפעלתו של מערך לניהול האיכות והסביבה. למען האמת, כלי ניהול אחדים אכן משותפים לניהול האיכות, הסביבה ולניהול הבב"ת - אך אין להסיק מכך שהתחומים חייבים להיות מעורבים זה בזה. יתירה מכך - לא הוכח שהתחומים הללו ינוהלו בצורה נכונה באמצעות נוהל יחיד. מתברר שבין מערכות ניהול האיכות, ניהול איכות הסביבה וניהול הבטיחות והבריאות התעסוקתית ישנם הבדלים משמעותיים, הנובעים מתוכנם של הנושאים הללו (המוצרים, הסביבה והאדם) ומהחוקים והתקנות הרלוונטיים. מאחר ולא קיימת עדיין אפשרות לערוך מאזן אובייקטיבי, המבוסס על פעילות החברות והארגונים בתחום - חייבים להעריך את השפעת הפעלתן של מערכות ניהול הבב"ת בחברות ובארגונים.

* קבוצת דיון בינלאומית שהתכנסה בשנת 1996, הגיעה למסקנה שארגון העבודה הבינלאומי (ILO) הוא המסגרת המתאימה לפיתוח מערכת ניהול בנושא הבטיחות והבריאות התעסוקתיים

בשנים האחרונות נערך בצרפת מחקר שמטרתו זיהוי וניתוח של שיטות ניהול הבב"ת במפעלים שונים והפעלתן. במחקר שותפים 2 מוסדות צרפתיים: CRAM (הקופות האזוריות לביטוח נפגעי עבודה) ו-INRS (המוסד הלאומי למחקר בבטיחות).

פיתוח תקנים ושיטות לניהול הבטיחות והבריאות בעבודה

נכון להיום לא קיים תקן OSI 18000. אולם העובדה שבעיתונות המקצועית דובר רבות בסוגיה גרמה לבלבול בנושא ואי בהירות. מאז שנת 1996, ולאחר התייעצות לאומית רבת היקף בצרפת, התברר שקיימת התנגדות רחבה לתקינה בנושא. בעקבות התייעצות הנ"ל וההתנגדויות - בצרפת ובמספר מדינות נוספות (כגון גרמניה וארה"ב) - נטש ארגון התקינה הבינלאומי (ISO) את רעיון התקינה, וריכז את עבודתו בהוצאת מדריך למינוחים. במספר מדינות נערכו מאז 1996 תקנים ומסמכים בעלי אופי של תקינה, ומכון התקנים הצרפתי (AFNOR) נתן להם פירסום (במיסמך בשם 'בטיחות וניהול הבריאות'):

- בריטניה – BS 8800;
- ספרד - UNE 81900 (והתקנים הבאים אחריו);
- הולנד - NPR 5001;
- נורווגיה - AS 1470;
- מדינות שהתאגדו (בהובלה של בריטניה): אירלנד, ספרד ומלזיה ומספר ארגונים פרטיים גבשו מימך הנקרא: 'OHSAS 18001' (והבא אחריו - 18002);
- ארגון התקינה הבינלאומי פתח בשנת 1999 בהליך הצבעה, על פי הצעתה של בריטניה, לגבי ארגון סדנה לבחינה ולגיבוש תקינה למערכות ניהול בב"ת. תוצאות ההצבעה (נרשמו ביוני 2000) - המדינות החברות ב-ISO שללו את הרעיון. אי לכך, החליט ISO שלא ללוות את ארגון העבודה הבינלאומי (ILO) בפרויקט לגיבוש מנחה למערכות ניהול בב"ת.
- המנחה של ILO פורסם בשנת 2001 (ותורגם לצרפתית בשנת 2002). ILO גיבש עקרונות מנחים "שאינם מיועדים לאכיפה ואינם מיועדים להחליף את התקנים שנתקבלו בצורה של חוקים או של תקנים לאומיים".

תוצאות ההצבעה להצעה לפתיחת תחום חדש של תקינת ISO

בצרפת (מרץ 2000): עמדותיהם של השותפים העיקריים במכון התקנים הצרפתי (AFNOR) והצבעתם היו שליליות. הארגונים הבאים התנגדו במיוחד: משרד התעסוקה, משרד האוצר, המוסד הלאומי למחקר בבטיחות בעבודה, איגוד תעשיות המכונות, איגוד הבנייה הצרפתי ועוד). הצבעתה של צרפת אישרה את העמדה השלילית שנקטה כבר בשנת 1996. להצבעה צורפו הנימוקים הבאים:

- תחום הבטיחות והבריאות בעבודה כפוף, בצרפת ובאירופה, לרשות תחקיקתית שבה נקבעו כבר תחומי האחריות בחוק.
- תחומי הבטיחות והבריאות בעבודה נוגעים לנושאים חברתיים. לכן, יש להביא בחשבון את הייחוד של כל אחת מהמדינות בתחומי התרבות, המבנה והתיפקוד;
- המבנה של ארגון העבודה הבינלאומי מותאם טוב יותר מזה של ארגון התקינה הבינלאומי לאפשרות שיתוף של כל הגורמים החיוניים (הממשלות, המעסיקים והעובדים).
- פיתוח תקנים בינלאומיים עלול להוביל להתעדה, אשר תגרום להגדלת עלויות ולעלויות נוספות שאין בהן שום ערך מוסף;
- עדיף לדעתנו, שתהיה אפשרות לחילופים דו-סטריים של ניסיון בנושא הפעלת מערכות לניהול בב"ת, אשר נצבר מאז שנת 1996.

במישור הבינלאומי (אפריל 2000): מתוצאות ההצבעה (ראה ISO TS/P 190) עולה שפחות מ-2/3 הצביעו בעד ההצעה.

על פי כל הכללים - ההצעה נדחתה.

רוב המדינות המתועשות ו/או אלה שמשקלן הכלכלי רב (אוסטרליה, ארה"ב, בלגיה, ברזיל, קנדה, סין, דנמרק, פינלנד, צרפת, גרמניה, אינדונזיה, קוריאה, מלזיה, מקסיקו, ניו-זילנד, נורווגיה, רומניה, שוודיה, שווייץ, תורכיה). הצביעו נגד ההצעה.

ההצעה נתמכה על ידי מדינות עם 2 מאפיינים שונים:

- מדינות מתועשות או מדינות בעלות משקל כלכלי בינוני (אוסטריה, אירלנד, ארגנטינה, דרום-אפריקה, הולנד, הונגריה, וייטנאם, יוון, ישראל, סינגפור, סלובניה, סלובקיה, פולין, פורטוגל, צ'ילה, צ'כיה, קולומביה);
- מדינות לא מתועשות או בעלות משקל כלכלי נמוך (אלבניה, גאנה, ג'מאיקה, זימבבואה, טוגו, טנזניה, טרינידד, איי מאוריציוס, מונגוליה, מרוקו, סוריה).
- איטליה, יפן וספרד נמנעו מהצבעה.

סוגיית ההתעדה של ארגונים

השפעת ההתעדה על מניעת תאונות ומחלות מקצוע

נכון להיום, לא קיימת בצרפת אפשרות להקים ולהפעיל תהליך התעדה בנושאי מניעת תאונות ומחלות מקצוע, ובמיוחד בארגונים קטנים. גם לא רצוי שמנגנון כזה יוקם ויפעל לפני שתהיה קיימת הערכה ממשית לגבי השפעת ההתעדה על מניעת התאונות ומחלות המקצוע ועל תפקוד הארגונים/החברות.

עמדת בעלי העניין

התנגדותם העזה של האיגודים המקצועיים הצרפתיים, להתעדה בתחומי הבטיחות והבריאות בעבודה, זהה להתנגדותם לתקינה בתחום. הביטוי הבולט והברור מאד היה בישיבה שנערכה במכון התקנים הצרפתי (15.11.99, SOC 11). ההתנגדות הבינלאומית לפרויקט התקינה של ISO נובעת, בחלקה הגדול, מההתנגדות לתהליך ההתעדה - אשר נחשב כהליך היוצר עלויות נוספות שאין להן הצדקה. גם הצבעות התמיכה הבודדות, כגון זו של אוסטריה, לוו בהערות ובהתנגדות לרעיון ההתעדה.

- במשך שנת 1999 הזכירה יחידת האיכות בתעשייה ובתקינה שבמסגרת משרד התעשייה (SQUALPI), שעליה מוטל לקדם את האיכות של החברות, התקינה, ההתעדה וניסיונות ההטמעה) לאיגוד הצרפתי להבטחת האיכות (AFAQ) שהבב"ת אינן כפופות לתחום ההתעדה, למרות שאפשר לבצע ניסיונות מוגבלים להטמעה.
- במבוא לחוברת ההנחיות 'מנחה למערכות ניהול בטיחות ובריאות תעסוקתית בעבודה' קובע ILO ש"ישום המלצותיו איננו כרוך בתהליך התעדה כלשהו".
- הוועדה הצרפתית להסמכה (COFRAC) סירבה בסוף שנת 2001 להתחיל ביישום נוהל להסמכה של ארגונים העוסקים בהתעדה בתחומי הבב"ת.

עמדתו הנוכחית של 'המוסד למניעת תאונות ומחלות המקצוע'

המוסד למניעת תאונות ומחלות המקצוע, שהוא ארגון גג למוסדות: INRS, CNAMTS, CRAM, ו-EUROGIP, הביע את עמדתו (מרץ 2000) נגד כל פרויקט אשר יוביל להכרזה על תקן ISO בנושא ניהול בב"ת. בכל הנוגע להתעדה - בהתחשב ברצון של חברות אחדות להתחיל בתהליך כזה - המוסד איננו יכול להתנגד, אך הוא מציג את הסתייגויותיו העיקריות:

- המוסד למניעת תאונות ומחלות מקצוע איננו יכול להעלות בדעתו שההתעדה תיהפך למכשיר שישימש כלי ואמצעי התנגדות לקביעות של נציגים אזוריים של המוסד לביטוח נפגעי עבודה (CRAM) או שעלויות ההתעדה יחושבו בקיזוז שיעורי פרמיות הביטוח.
- למרות זאת, המוסד למניעת תאונות ומחלות מקצוע נוטה להשתתף בפגישות בנושא זה, שמארגנים האיגוד הצרפתי להבטחת האיכות (AFAQ), איגודים מקצועיים או לשכות המסחר והתעשייה, והוא ינצל כל במה שתוענק לו כדי להציג בפומבי את עמדתו:
- המוסד רואה בעין יפה הקמה והפעלה של מערכות ניהול בב"ת על ידי ארגונים, אשר תואמות ל"ערכים העיקריים ולנהלים הנאותים של מניעת תאונות בעבודה ומחלות מקצוע";
- המוסד מתנגד לכל תקינה של מערכות ניהול בב"ת. כל ארגון חייב לפתח מערכת המתאימה לצרכיו, במיוחד בכל מה שנוגע לתרבות המניעה;
- ההחלטה לבקש התעדה היא של הארגונים. 'המוסד למניעת תאונות ומחלות מקצוע' רק מלווה ומשגיח על תהליכי ההטמעה הנערכים בנושא.

מידע וחילופי ניסיון

'המוסד למניעת תאונות ומחלות מקצוע' ומספר ארגונים אחרים, צרפתיים ובינלאומיים (כגון המוסד הלאומי לסביבה התעשייתית ולסיכונים - INERIS, והסוכנות האירופית שבבילבאו), זיהו בבירור את הצורך להשיג מידע ולערוך חילופי ידע וניסיון עם ארגונים צרפתיים ובינלאומיים, בנוגע להקמה ולהפעלה של מערכי ניהול הגיהות והבטיחות בעבודה, ובנחיצות שבעריכת בדיקות - הדרושות לקבלת נקודות הייחוס (לצורך גיבוש עמדות בנושאי ניהול כולל של בב"ת) וגם בנוגע להתעדה.

INERIS השלים, בשנת 2001, מחקר שנמשך 5 שנים, ואשר נועד לאסוף ולרכז את הניסיון שנצבר בניהול הבב"ת, כדי להפעיל שירותים בתחום זה. הפרויקט בוצע על ידי המוסד הלאומי למחקר ולבטיחות (INRS) והקופות האזוריות לביטוח נפגעי עבודה (CRAM), במטרה לעקוב אחרי תהליכי ההטמעה ולהעריך את הניסיונות השוטפים, בתחום הפיתוח והיישום של מערכות ניהול הבטיחות והבריאות בעבודה, אשר נערכים במסגרת ארגונים/חברות. הפרויקט יישם מספר שנים נוספות, ובסופו תתאפשר הפצה של מידע אובייקטיבי. בשלב הראשון של הפרויקט ("שלב איתור הבעיות") - יזוהו המאפיינים העיקריים של הפעולות השוטפות אשר ננקטו על ידי הארגונים/החברות בנושא מערכות ניהול בב"ת. בשלב השני תנוח השתלשלות הפעולות שנקטו. השלב השלישי

נועד להעריך את תוצאות הפעלת מערכי הניהול שהופעלו על ידי החברות, במיוחד לגבי כל מה שנוגע לבטיחות ולבריאות בעבודה.

מסקנות

עפ"י עמדת המוסד למניעת תאונות ומחלות מקצוע' - תחום ניהול הבב"ת מהווה נושא לחשיבה מתמדת, אשר אמורה לשלב את ההתפתחויות בהקשר הלאומי והבינלאומי, וגם את התוצאות וחילופי ידע וניסיון שנצבר במחקרים, אשר מתוכננים להתבצע בשנים הבאות.

ראשי תיבות ומונחים שימושיים (צרפת)

- **AFAQ** (Association Française pour l'Assurance de la Qualité): האיגוד הצרפתי להבטחת האיכות. עוסק בהסמכת גופים להתעדה, במיוחד בכל מה שנוגע לאיכות (ISO 9000) ולסביבה (ISO 14001) <http://www.afaq.org>
- **AFNOR** (Association Française de Normalisation): מכון התקנים הצרפתי. מייצג את צרפת בפני ISO ו-CEN <http://www.afnor.fr>
- **ANSI** (American National Standards Institute): אחד הארגונים הפעילים בנושא התקינה בארה"ב <http://www.ansi.org>
- **BIT** (Bureau International du Travail): ארגון העבודה הבינלאומי (ILO באנגלית) נועד לקדם את הצדק החברתי, ולהביא לכיבוד זכויות האדם בעולם העבודה <http://www.ilo.org/public/french/index.htm>
- **BSI** (British Standard Institution): ארגון התקינה הבריטי. פעולתו זהה לזו של AFNOR הצרפתי, אשר גם מסמך גורמים/ארגונים שמבצעים התעדה, בדומה ל-AFAQ בצרפת <http://www.bsi-global.com/group.xhtml>
- **BS 8800**: מדריך למערכות ניהול הבב"ת שערך ארגון התקינה הבריטי (BSI) בשנת 1996.
- **BVQI** (Bureau Veritas Qualit' International): ארגון בינלאומי להסמכת מוסדות העוסקים בהתעדה (גוף מתחרה ב-AFAQ) <http://www.bvqi.com/france/frhome.htm>
- **CEN** (Comite Europeen de Normalisation): ועדת התקינה האירופית <http://www.cenorm.be>
- **CNAMTS** (Caisse Nationale de l'Assurance Maladie des Travailleurs Salaries): הקופה הלאומית הצרפתית לביטוח נפגעי עבודה <http://www.cnamts.fr>
- **COFRAC** (COmite FRançais d'ACcreditation): ועדה צרפתית להסמכה שהוקמה (אפריל 1994) על ידי הרשויות הציבוריות. מוכרת בעמידתה הקפדנית בדרישות אירופיות ובינלאומיות. הוועדה מחייבת מעבדות וארגונים שהיא מסמיכה להביא הוכחות ליכולותיהם ולאובייקטיביות שלהם בביצוע התעדה <http://www.cofrac.fr>
- **CRAM** (Caisse Regional d' Assurance Maladie): היחידה המקבילה לענף נפגעי עבודה במוסד לביטוח לאומי בישראל.
- **EUROGIP**: מוסד צרפתי שתפקידו לתאם, לעודד ולפתח, במישור האירופאי. את פעולות הגופים המבוטחים במסגרת מוסדות הביטוח הלאומי, שמטרתם למנוע תאונות בעבודה ומחלות מקצוע. התקינה האירופית כלולה בתחום פעולותיו <http://www.euroqip.fr/euroqip.htm>
- **FFB** (Federation Francaise du Batiment): איגוד הבנייה הצרפתי http://www.ffbatiment.fr/site/espace_public/index.htm
- **FIM** (Federation des Industries de la Mecanique): איגוד תעשיות המכונות בצרפת.
- **INERIS** (Institut National de l'Environnement Industriel et des Risques): המוסד הלאומי הצרפתי לסביבה התעשייתית ולסיכונים. פועל להערכת סיכונים ולמניעת סיכונים עם פוטנציאל לתאונות וסיכונים כרוניים לאדם ולסביבה, הקשורים במיתקני התעשייה, חומרים כימיים או עבודות תת-קרקעיות <http://www.ineris.fr>
- **INRS** (Institut National de Recherche et de Securite): המוסד הלאומי למחקר בבטיחות בעבודה. מטרתו מניעת תאונות עבודה ומחלות מקצוע.
- **ISO** (International Organization for Standardization): אחד מארגוני תקינה המובילים בעולם <http://www.iso.ch>. בין היתר ערך הארגון הנ"ל את התקנים הבאים:

- **ISO 9000 & 9001 (או NF EN ISO 9000):** תקני ISO המתייחסים לניהול האיכות ולהבטחת האיכות. פורסמו לראשונה בשנת 1994. המהדורה החדשה פורסמה בשנת 2000.
- **ISO 14001 (או NF EN ISO 14001):** תקן מחודש ספטמבר 1996, שהתקבל באירופה באוקטובר '96 המתייחס למערכות ניהול הסביבה וכולל מיפרטים וקווים מנחים לשימוש בתקן.
- **הצעות תקן ISO 18000 או ISO 18001:** שהתייחסו לשיטות ניהול הבריאות והבטיחות בתעסוקה, ונגזרו. ההצעות תאמו לתקנים שכבר היו קיימים (תקנים EN ISO 14001 & EN ISO 9000).
- **NSAI (National Standard Authority of Ireland):** ארגון תקינה אירי <http://www.nσαι.ie>.
- **OPPBTB (Organisme Professionnel de Prevention du Battiment et des Travaux Publics):** ארגון מקצועי צרפתי למניעת תאונות בעבודה ומחלות מקצוע בתחומי הבנייה והעבודות הציבוריות. מעניק סיוע לבעלי מקצועות הבנייה והעבודות הציבוריות, לשמירה על בטיחות העובדים ושלימות אתרי העבודה <http://www.oppbtp.fr>.
- **OHSAS 18001 (או HASAS 18001):** אוסף סימוכין הכולל מיפרטים שהתייחסו לשיטות ניהול הבב"ת. שנקבעו בשנת 1999 בעיקר על ידי BSI & NSAI.
- **SQUALPI (Sous-direction de la QUALite Pour l'Industrie et de la normalisation):** יחידת האיכות בתעשייה ובתקינה במסגרת משרד התעשייה. על היחידה מוטל לקדם את איכות המוצרים של החברות/ארגונים, התקינה, ההסמכה/התעדה ותהליכי ההטמעה <http://www.industrie.gouv.fr/pratique/certification/squalpi.htm>.
- **SRITEPSA (inspection du Travail, Emploi, et Politique Sociale Agricole):** הפיקוח על העבודה, התעסוקה והמדיניות החברתית בחקלאות בצרפת. לרשות משרד החקלאות והדייג עומדים 231 מפקחי העבודה, שעליהם מוטל ליישם את חוקי העבודה ואת חוק הביטוח הלאומי במיגזר החקלאי. המפקחים גם עוסקים בביקורת על סניפי הביטוח הלאומי באזוריהם, ובמיוחד על קופות הביטוח ההדדי בתחום החקלאות.
- **UIC (Union de Industries Chimiques):** איגוד התעשיות הכימיות. חולש על מיגזר התעשייה הכימית. האיגוד שואף לזהות את המשותף במדיניות ובעמדות החברות במיגזר לעבד אותה למדיניות משותפת ולקדם את יישום הסינתזה בקרב התעשיינים, הרשויות הממשלתיות והארגונים הבינלאומיים. האיגוד מבטיח גם פעולות משותפות של החברות בו ומעודד את הפיתוח של התעשייה הכימית הצרפתית שהוא משמש כדובר <http://www.uic.fr>.

סימוכין:

- 'ניהול הבטיחות והבריאות בעבודה'. אוסף משנת 2000 (BS 8800 & OHSAS 18001), סימוכין 11 79 321. AFNOR 2000.
- 'ניהול הבטיחות והגהות בעבודה: מתנגדים עדיין לתקן ISO'. KANBRIEF. 2/00 <http://www.kan.de/content/frenchcontent/publications-kanbrief/brief002.htm>
- 'מערכת ניהול הבטיחות'. מול הסיכון, מס' 366, אוקטובר 2000, עמודים 7-10.
- 'הועדה האירופית וניהול הבטיחות והבריאות בעבודה'. מידע בנושא הבטיחות והבריאות בעבודה, תוספת למדריך הבטיחות והבריאות בעבודה, מס' 28, יולי 2000, עמודים 3-8.
- 'קווים מנחים למערכות ניהול הבטיחות והבריאות בעבודה', ארגון העבודה הבינלאומי (BIT), 2002, <http://www.ilo.org/public/english/protection/safework/management/index.htm>